

3. הצורות המשמשות כשמות כלליים למלבוש

על הצורות האלה אפשר לומר שהם מציינים מלבושי אדם בכללותם (מערכות מלבושים) או מלבוש כלשהו, לא מיוחד, אך מקצתם יכולים לשמש גם כשמות של פריטי מלבוש מיוחדים (ראה גם דיון אצל Hönl 1957:10-20):

מילה	היקרות במשמעות שם כללי	היקרות במשמעות פריט מלבוש מיוחד
בגד	ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (שמ' כח:ב)	ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד (שמ"א יט:ג)
חליפה	לכלם נתן לאיש חלפות שמלת ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חלפת שמלת (בר' מה:כב)	-
כסות	אם אחרת יקח לו שארה כסותה וענתה לא יגרע (שמ' כא:י)	-
לבוש	ערום ילינו מבלי לבוש ואין כסות בקרה (איוב כד:ז)	-
מלבוש	אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (איוב כז:טז)	-
שלמה	על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו (שמ' כב:ח)	ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם וכל לחם צידם יבש היה נקדים (יהו' ט:ה)
שמלה	ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את מצרים (שמ' ג:כב)	ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו (בר' ט:כג)

הנה אפיונים של מלבושים ששמם יכול לשמש כשם כללי למלבוש:

- חלק משמותיהם גזור מפעלי הלבשה (כסות, לבוש, מלבוש) הכלליים.
- הם גדולים, מכסים את כל הגוף, עוטים אותם: בגד (יר' מג:יב), כסות (איוב כד:ז), לבוש (תה' קד:ו), שלמה (תה' קד:ב).
- הם הבגדים הנחוצים ביותר, העידרם נחשב בושה: בגד (בר' כח:כ), כסות (שמ' כב:כו), לבוש (איוב כד:י), שלמה (דב' כד:יג), שמלה (דב' י"ח).
- הם עשויים לשמש כמלבוש יחיד של אדם: בגד (יח' יח:ז), כסות (שמ' כב:כו), שמלה (שמ' כב:כו).

- כל העם, גברים ונשים, עשירים ודלים, לובשים אותם: בגד (שמ' כח:ד) – כהן גדול, (יר' מג:יב) – רועה, (בר' לח:לד) – אישה אלמנה; כסות (דב' כב:יב) – כל הגברים, (שמ' כא:י) – אשה; לבוש (אס' ו:ח) – מלך, (תה' לה:יג) – אָבֵל, (מש' לא:כה) – אישה; שלמה (נח' ט:כא) – כל העם, (שה"ש ד:יא) – אישה; שמלה (שמ"ב יב:כ) – מלך, (דב' כא:יג) – אישה שבויה).

שמות כלליים למלבוש עשויים להיות בני-המרה וברוב המקרים יוצרים תקבולות, עובדה שמוכיחה את כלליותם, כגון: בגד // מלבוש (יש' סג:ג), כסות // לבוש (איוב לא:ט), כסות // שמלה (שמ' כב:כו), לבוש // מלבוש (מל"ב י:כב), שלמה // שמלה (שמ' כב:כה-כו). השמות האלה נתפשו כבני-המרה גם לדעתו של בעל תרגום השבעים שמתרגם אותם במילים יווניות משותפות, כדלקמן:

1. εἶδος מתרגמת צורות בגד [// לבוש] (יש' סג:ב), לבוש (שמ"ב א:כד), מלבוש (צפ' א:ח).

2. ἵματιον מתרגמת צורות בגד (בר' כז:כז), לבוש (תה' קד:ו), שלמה (דב' כד:יג), שמלה (בר' ט:כג).

4. ניתוח המלבושים לפי קריטריונים שונים

4.1 הקריטריון הדיאכרוני

נבדוק את תפרוסת הצורות של השדה הסמנטי של מלבושים לפי הקריטריון הדיאכרוני.

במ"ק בלבד משמשות: אבנט (שמ' כט:ט), אדר (מי' ב:ח), אזור (מל"ב ט:ח), אפוד (שמ' כט:ה), אפודה (שמ' כח:ח), אפר (מל"א כ:מא), גלומים (יח' כז:כד), חגור (שמ"ב כ:ח), חגורה (מל"ב ג:כא), חושן (שמ' כה:ז), חליפה (בר' מה:כב), חליצה (שמ"ב ב:כא), חשב (שמ' כט:ה), חתולה (איוב לח:ט), טבול (יח' כג:טו), קובע (שמ"א יז:ה), כלי (יש' סא:י), כסות (דב' כב:יב), מגבעת (שמ' כט:ט), מד (שמ"ב כ:ח), מזח (תה' קט:יט), מטפחת (יש' ג:כב), מכנסיים (שמ' כח:מב), מלבוש (צפ' א:ח), מסוה (שמ' לד:ג), מעטה (יש' סא:ג), מעטפת (יש' ג:כב), מצחה (שמ"א יז:ו), מצנפת (ויק' טז:ד), נעל (יח' כד:יז), סאון (יש' ט:ד), סדין (יש' ג:כב), סות (בר' מט:יא), סריון (יר' מו:ד), פאר (יח' כד:יז), פתיגיל (יש' ג:כד), ציץ (שמ' כח:לו), צעיף (בר' כד:סה), רדיד (שה"ש ה:ז), קובע (שמ"א יז:לח), רעלה (יש' ג:יט), שית (תה' עג:ו), שמלה (בר' ט:כג), שרין (יש' נט:יז), תלבושת (יש' נט:יז).

במ"מ בלבד משמש רק תכריך (אס' ח:טו – היקרות יחידה). הזוג "תכריך-מעטה" נראה בעייתי יותר. לפי החוקרים, משמעות המילים האלה – 'דבר שעוטים בו' (HALOT II, 578b; IV, 1598b), "תכריך" מתועד בפרוזה ובלשון הבית השני (אס' ח:טו), ואילו "מעטה" – בנבואה ובעברית הקלאסית (יש' סא:ג). מפני ההבדל הזה בסגנון ומכיוון ששתי הצורות האלה הן hapax legomena, אי אפשר לקבוע, שההבדל ביניהן הוא דיאכרוני.

במ"ק ובמ"מ משמשות: אדרת (מל"א יט:יג, זכ' יג:ד), בגד (בר' כז:טו, עז' ט:ג), כתונת (בר' ג:כא, עז' ב:סט), לבוש (שמ"ב א:כד, מל' ב:טז), מחלצה (יש' ג:כב, זכ' ג:ד), מעיל (ויק' ח:ז, עז' ט:ג), צניף (יש' ג:כג, זכ' ג:ה), שלמה (מל"א יא:כט, נח' ט:כא), שריון (שמ"א יז:ה, נח' ד:י).

אנחנו רואים שרק מיעוט שבמיעוט מצורות השדה שלנו (צורה אחת, "תכריך") ניתוסף ללשון בזמן הבית השני, אבל מקור הצורה הזאת אכן בארמית (ע"ע "תכריך" בפרק 2).

עכשיו נבדוק את הירידה הכמותית של אוצר המילים בשדה שלנו מימי הבית הראשון לימי הבית השני. טיב הספרים שנכתבו בשתי התקופות האלה קרוב למדי (אם כי מימי הבית השני יש מעט נבואות ואין כלל שירה). ערכי השדה מתועדים בשני הקורפוסים במידה דומה: יחס 'כמות ערכי השדה / גודל הקורפוס באותיות' לבית הראשון הוא $2.192 \cdot 10^{-4} = 56 / 255501$, ואילו לבית השני הוא $2.024 \cdot 10^{-4} = 10 / 49400$ (ללא צורות חדשות שהופיעו בספרי הבית השני – $1.822 \cdot 10^{-4} = 9 / 49400$). החישובים נעשו לפי נתוני כמות האותיות בספרי המקרא שבקונקורדנציה של א' אבן-שושן, עמ' לח של מבוא.

היחס בין כמות הערכים המילוניים של השדה שנמצאים בספרים מימי הבית השני ובין כמות הערכים שבספרי הבית הראשון הוא $0.178 = 10 / 56$. אם לא נביא בחשבון את הצורות החדשות שמופיעות בספרי הבית השני ונראה בכך את אחוז הצורות מימי הבית הראשון שהמשיכו להתקיים בימי הבית השני, החישוב יהיה $0.161 = 9 / 55$. יחס גודל קורפוס הבית השני אל קורפוס הבית הראשון הוא 0.193. זה אומר, שאחוז הצורות מימי הבית הראשון שמתועדות בימי הבית השני הולם את היחס הכמותי של הקורפוסים משתי התקופות, אם כי קטן ממנו. מזה משמע, שבתחום שדה המלבושים אוצר המילים של לשון המקרא לא הצטמצם בצורה ניכרת.

4.2 הקריטריון הסגנוני

תורת הסגנון היא תחום ביניים בין הבלשנות לתורת הספרות: סגנון הוא תוצאת הבחירה בין אפשרויות שונות של שימוש בצורות הלשון. מבין הגישות השונות להגדרת סגנון, המקובלת ביותר היא של אנקוויסט (Enkvist 1971:12,29). תורה זו פותחה במסגרת הבלשנות בישראל על-ידי קדרי (תשמ"ג:7-1) ופרוכטמן (תש"ן:30 ואילך; תש"ס:21-17). מצד הבלשנות, מבחינים בין סגנון של איחוי לסגנון של שעבוד, ומצד הספרות – בין סגנון פרוזה לסגנון שירה.

מבחינים בשני סגנונות בלשון המקרא: סגנון הפרוזה וסגנון השירה והנבואה. הסגנון השירי מצוי בנבואה, בשירה, בברכות ובקינות, ברוב ספרי המקרא; ספרי השירה והנבואה כתובים בדרך כלל בסגנון השירה הכולל מליצות ותקבולות ושאר סממנים שיריים (Soggin 1989:69-83). עיקרו של כל סגנון, גם זה של המקרא, הוא כאמור דרך הבחירה באמצעים בלשניים כולל אוצר המילים. אפשר אפוא לצפות, שהבדלי הסגנון יבואו לידי ביטוי גם בשדה המלבושים.

בפרוזה המקראית בלבד משמשות הצורות האלה: אפודה (שמ' כח:ח), אפר (מל"א כ"ח), חגורה (מל"ב ג:כא), חושן (שמ' כה:ז), חליצה (שמ"ב ב:כא), חשב (שמ' כט:ה), מגבעת (שמ' כט:ט), מכנסיים (שמ' כח:מב), מסוה (שמ' לד:לג), מצחה (שמ"א יז:ו), צעיף (בר' לח:יד), קובע (שמ"א יז:לח), שריון (שמ"א יז:ה), תכריך (אס' ח:טו).

בשירה ובנבואה בלבד משמשות הצורות האלה: אדר (מי' ב:ח), גלומים (יח' כז:כד), חתולה (איוב לח:ט), טבול (יח' כג:טו), מזח (תה' קט:יט), מחלצה (זכ' ג:ד), מעטה (יש' סא:ג), מעטפת (יש' ג:כב), סאון (יש' ט:ד), סות (בר' מט:יא), סריון (יר' מו:ד), פתיגיל (יש' ג:כד), צניף (זכ' ג:ה), רדיד (שה"ש ה:ז), רעלה (יש' ג:יט), שית (תה' עג:ו), תלבושת (יש' נט:יז).

בשני הסגנונות משמשות הצורות האלה: אבנט (שמ' כח:ד, יש' כב:כא), אדרת (מל"א יט:יג, זכ' יג:ד), אזור (מל"ב א:ח, יש' ה:כז), אפוד (שמ' כט:ה, יש' כב:כא), בגד (עז' ט:ג, יר'

מג:יב), חגור (שמ"א יח:ד, מש' לא:כד), כובע (שמ"א יז:ה, יש' נט:יז), כלי (דב' כב:ה, יש' סא:י), כסות (דב' כב:יב, יש' נ:ג), כתונת (בר' ג:כא, יש' כב:כא), לבוש (שמ"ב כ:ח, שמ"ב א:כד), מד (שמ"ב כ:ח), מטפחת (רות ג:טו, יש' ג:כב), מלבוש (מל"ב י:כב, צפ' א:ח), מעיל (ויק' ח:ז, יש' נט:יז), מצנפת (ויק' טז:ד, יח' כא:לא), נעל (שמ' יב:יא, יש' יא:טו), סדין (שופ' יד:יב, יש' ג:כב), פאר (שמ' לט:כח, יש' ג:כ), שלמה (מל"א יא:כט, איוב ט:לא), שמלה (בר' ט:כג, מש' ל:ד), שרין (מל"א כב:לד, יש' נט:יז).

מתוך כל הצורות האלה אי אפשר לקבוע זוג צורות ששוות בכל הקריטריונים, חוץ מן

הסגנון שבו הן משמשות.

4.3 מערך המלבוש על הגוף

4.3.1 מלבוש עליון ותחתון

במקרא מצויים אזכורים של בגדים תחתונים הצמודים לבשר ובגדים עליונים, אך חלק ניכר מהם – בגדים עליונים (יבין תשכ"ג:1043). הם נראים לעין כול ולכן היקריות רבות שלהן מצויות בתיאורים מקראיים. המלבושים התחתונים גם כן מתוארים במקרא, אבל בנסיבות מיוחדות.

רמז ראשון לכך נמצא בפרשת בריאת העולם. ראוי להביא את כל הפסוק משום שהוא מסביר גם את הרקע לעובדה הנ"ל: "ותַפְקַחְנָה עֵינֵי שְׂנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עֲלֵהָ תֵּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת" (בר' ג:ז). מן הפסוק נמצאנו למדים: (א) רק לאחר האכילה מעץ הדעת, כלומר: לאחר שהיו מודעים לגופם ולנפשם הבינו, שהם צריכים לכסות את מערומיהם, ומכאן: הסממה הראשונה של מלבוש תחתון היא מודעות לעירום; (ב) עשיית החגורות מובעת בשורש תפר, שמשמעו הוא 'חיבר מספר חלקים לאחד' ומכאן סממה שנייה: חיבור/צמידות. עלה תאנה, כמו כל מלבוש תחתון, צמוד לגוף ונוגע בו; (ג) הצורה השמנית חגורה (ע"ע) מוצאה משורש | חגר במשמע 'קָשַׁר לְמוֹתְנִיִּים', ומכאן סממה שלישית: קָשַׁר/קִישוּר. לפי זה, אף הצורה חגורה כוללת את הצמידות לגוף כסממה. אם נכלול את המודעות העצמית, שיסודה הוא קישור בין גוף ונפש, נוכל לסכם: אחת הסממות הכלולה בפעולה האנושית של כיסוי המערומים היא קישור, סממה הנובעת מן הצמידות בין המלבוש התחתון ובין גוף האדם, ובמקרה של חגורה כסוג מלבוש – באמצעות הידוקה וחזיקה אל המותניים.

המקרה של השם הכללי בְּגָד לְצִיּוֹן 'מלבוש' (ע"ע) הוא קצת יותר מורכב: לצורה זו, המקבילה היחידה בלשונות השמיות היא הערבית biḡḡād במשמע 'לבוש פסים', לפי HALOT striped garment – (I:108b). אך ממקבילה זו קשה לדעת מהו השורש השמי המקורי. אפשר שהכיוון הסינטגמטי עשוי לסייע בנושא. הפעלים המשמשים עם צורה שמנית זו

מגלים, כי הצורה היא חפץ העוטף גוף: לבש + בגדים (וי' ו:ד); פָּה + בגדים (מל"א א:א). נראה שמשמעה כולל גם את הסממה 'לבוש תחתון הצמוד לבשר', קביעה המתאשרת מצירופי לשון המציניים שמות מלבושים, כגון "בגדי ומעילי" (עז' ז:ג, ז:ה). צרף זה אינו מהווה תקבולת, ואף יש הוכחות ברורות ש"מעיל" (ע"ע) הוא בגד עליון, ומכאן ש"בגד" עשוי להיות גם תחתון, כפי שמוכיחים הפסוקים דלקמן: "ועירם יכסה-בגד" (יח' יח:ז), שנאמר על הצדיק הדואג לבגדים לנצרכים, וכך נאמר על הכוהן הגדול: "בגדי-קדש הם ורחץ במים את-בשרו ולבשם" (וי' טז:ד). מכאן ש"בגד" מונח על עירום ועל בשר (// גוף) לאחר שנטהר, ואחת הסממות של לבישת בגד היא צמידות לגוף.

סממה זו בולטת יותר בצורה השמנית כסות מן השורש כסי/כסה. מן השורש משתמעת מעין הנחה, שלפני פעולת הכיסוי הגוף או חלקים ממנו, דבר התלוי בסוג המלבוש, הוא חשוף וגלוי, ולאחר שמכסים קיים מגע/צמידות בין המִכְסָה, שבדיון זה הוא כסות, ובין החלק המכוסה, ויש ראיית לכך מן הכתובים: "ערום ילינו [...] ואין כסות בקִּרָה" (איוב כד:ז); צמידות זו בולטת בפסוקים המכילים תקבולת, כגון: "ואחבשך בשש // ואכסך משי" (יח' טז:י). הפועל המקביל חבש מגלה, שמדובר כאן לא בלבד במגע אלא בצמידות (לגוף/לאיבר), שכן פעולת החבישה מביאה לידי מגע צמוד בין הבגד ובין החלק הנחבש: חבש = 'הצמיד' // כיסה, שורשה של כסות, ומכאן: הסממה גם ב"כסות" היא מגע וצמידות. מידת המגע היא, כנראה, חלשה יותר במקרה של צורת הזוגי מְכַסֵּים, משורש כנס, פועל המצוי בשימוש בקל + פיעל במשמע 'אסף', ובהתפעל במשמע 'התכווץ'. צורת היחיד היא *מכנס ממשקל miqṭāl, שחלק משמותיו מציניים חֶלֶק או חלל שאפשר למלאו (Barth 1967:161). היסוד הסמנטי שבשורש הפועלי מרמז, שבפעולת האיסוף העצמים נעשים סמוכים, נוגעים זה בזה ואף נצמדים זה לזה. הייעוד של המלבוש הוא "מכנסי-בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד-ירכים יהיו" (שמ' כח:מב). הסממה כאן לכאורה היא מגע, אך במקום אחר נאמר במפורש: "ומכנסי-בד ילבש על-בשרו" (וי' ו:ג), ולכן מדובר גם כאן על צמידות.

כך המצב בצורות שלמה / שלמה, ששורשם אינו ברור, אך הכתוב מעיד על שתיהן כאחד כלבוש תחתון: "אם-חבל תחבל שלמת רעך [...] כי היא כסותו (ק) לבדה היא שמלתו לערו" (שמ' כב:כה, כב:כו). הצירוף הסינטגמטי של שני שמות המלבושים שלמתו/שמלתו לערו – משמעו הוא מלבוש תחתון, אבל ממנו נובעת גם הסממה חיבור/צמידות. אף הצורה קְתַנְת (X 13) וחלופתה קְתַנְת (X 16), שורשה אינו מחוור (ע"ע). מן ההקשרים ניתן להבין, שהיא מלבוש תחתון: "ויפשיטו את-יוסף את-קְתַנְתוּ את-קְתַנְת הפסים אשר עליו" (בר' לז:כג). במקום אחר היא מצויה עם מכנסיים: "קְתַנְת בד קדש [...] ומכנסי בד יהיו על בשרו" (וי' טז:ד). הצירוף הפועלי "היו על-בשרו" מוכיח, כי הן הכתונת והן המכנסיים מלבוש תחתון הם, והסממה היא כמו במקרים הקודמים היא חיבור/צמידות (לגוף).

הצורה שק אף היא שורשה אינו ידוע (ע"ע). מְשַׁנִּי משמעה - 'אמתחת' ו'אריג גס שלובשים על הגוף' – נדון רק במשמע השני. הכתובים במקרא מוכיחים, שהשתמשו בו בתקופת המקרא כמלבוש עליון, כגון: הפסוקית "נשימה נא שקים במתנינו" (מל"א כ:לא) אין פירושה שהם פשוטו בגדיהם ושמו רק שקים במותניהם, אלא מדובר על שק כמלבוש על בגדיהם הרגילים. אך מפסוקים אחרים אפשר להסיק, כי שק משמש גם כמלבוש תחתון, כפי שנראה להלן.

הסיטואציות שבהן מתכסים בשק אינן מעטות. דרך משל, במקרה שאדם נמצא בצרות רבות: "שק תפרתי עלי גלדי" (איוב טז:טו). צרף היחס עלי גלדי (= 'עור') מעיד, כי שק משמש כמלבוש על העור, צמוד לגוף. כיוצא בו "והנה השק על-בשרו מבית" (מל"ב ו:ל). צירוף היחס על-בשרו המהווה תיאור מקום מוכיח, כי השימוש ב"שק" בתמנית זו הוא כמלבוש יחיד ותחתון. בשני המקרים הנ"ל וכיוצא בהם כוללת צורה זו את הסממה חיבור/צמידות.

יש מקומות שבהם המספר המקראי רוצה להדגיש פריט מיוחד של מלבוש, עליון או תחתון, כגון "ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על בשרו מבית" (מל"ב ו:ל). במקרים אחרים המלבוש התחתון לא מוזכר

במקרא, ולכן רק במקומות מועטים ניתן לקבוע, מה היה המלבוש התחתון של אנשים שונים במצבים שונים: 1. כתונת ומכנסיים מתחת למעילו של הכהן הגדול (ויק' ח:ז), 2. שק על הגוף מתחת לבגדים כאות אָבֵל (מל"ב ו:ל).

דיונו כלל אפוא את הצורות: בגד; חגורה; כסות; כְּתַנַּת / כְּתַנַּת; מכנסיים; שְׁלֵמָה / שְׁמָלָה; שֵׁק. בשימושן חלו אפוא שינויים במהלך הדורות (ע"ע על כך בפרוטרוט). יש שנשמרו בכול הרבדים במשמעויות המקראיות עד ימינו, כגון בגד, חגורה ומכנסיים המצויות בכול רובדי הלשון, כולל העברית בת-ימינו. הגורמים לכך עשויים להיות אחד מאלה המנויים לקמן, מקצתם או כולם: 1. שכיחות גבוהה במקרא (קוטשר תשי"ט:24); 2. נוחות השם בהגייה, כפי שקובעת היגה (Higa 1979:285) על מצבים של השפעת לשונות: [...]. the "shorter of the two [words] is usually adopted"; 3. צורכי הדוברים. דרך משל: הצורה בגד, שהיא שם כללי למלבוש, קצרה ונוחה בדיבור וממלאה את צורכי הדוברים – נשתמרה; כך חגורה ומכנסיים – בעיקר בגלל צורכי הדוברים; כסות ושְׁלֵמָה נעלמו בגלל סינונימיה מופרזת בשדה הסמנטי הנדון (ראה גלוסקא 1999:286); כתנת הומרה בגלל כובד הגייתה על-ידי הדוברים בצורה חולצה, והצורה הקצרה והנוחה שֵׁק נשתמרה עד ימינו, אך רק במשמעות 'אמתחת', משום שאין נוהגים בתרבותנו הנוכחית להשתמש בשק כאות אָבֵל.

4.3.2 מלבושי ראש ופנים

על הראש שמים במקרא אבן, חבל, טבול (יח' כג:טו), טוטפת, ליה, כתר, מגבעת
(שמ' כט:ט), מצנפת (ויק' טז:ד), גזר, עטרה, פאר (שמ' לט:כח), ציץ, צניף (זכ' ג:ה),
צניף (בר' לח:יד), כובע/קובע (שמ"א יז:ה, יז:לח), אפר (מל"א כ:לח), מסוה (שמ' לד:לג),
רדיד (שה"ש ה:ז), ורעלה, ועליהם שמים חם (באף ובאוזן), עגיל (באוזן) ותור (על לחי) (יש'
 ג:ט).

Отформатировано

צור	ב	ת	ע	זמר	
ה	שפחת י	פונת	זן	כבה	
חל		יק	א	א	
קמן		רערה, כבוד, קישוט	ברים	לנים	זן בן (טובה) (
			ברים	פ	א
				הארץ	פר
			ברים	רים	ד
			ברים	רים,	ז
			ברים		זול

				נכרים	
מש		ט		ל העם	וטפת
לימה אות		מל דתי			
		ש		לכים	תר
		לטן	ברים	ונשי	
				ם	
		קי			ה
		שוט			הב
הז		נ		הנים	גבעת ש
העם		בוד	ברים		
פאר					
				ביאים	סוה
			ברים		
		קי			נ
		םס			ספחה
		פ		הן	צנפת ד,
		לחן	ברים	גדול,	שש
				מלכים	
		יק		ל	נ
		ר ערך	ברים	העם,	זם
				ילדים,	
			ונשי	ם	

				נזכרים	
מש		פ	פ	פ	ז
לם-עדות		לחן, שלטון, מלחמה, כבוד	ברים	הן גדול, מלכים	הב
		יק	פ	פ	ל
		ר-ערך	שים	כרים	הב
מש	ב	ח	פ	פ	ל
לימה-צין, צמיד, צנף, מצנפת	על, חתן	תונה, כבוד, קישוט	ברים	הן גדול, מלכים, אצולה	הב, פס
זה	ה	פ	פ	פ	נ
ה-עם מגבעת, אין-סימן אבל	תן	לחן, קישוט	ברים	הנים, כל העם	ש, פשת ים
		פ	פ	פ	ז
		לחן	ברים	הן גדול	הב
אין		קי			ז
בושה		שוט	שים		מה
יק		קי		פ	ז

מלכים ומלכות: ראינו שכתר נזכר רק בספר אחד מאוחר כמלבוש מלך נוכרי (אסתר א:יא, ב:ז, ו:ח), אכן טובה נמצאת בעטרה אשר שם מלך דוד על ראשו רק במקרה מיוחד (שלל מראש האליל השבוי – שמ"ב יב:ל) ואין עדויות על הימצאותה אצל יורשיו ואילו שאר מלבושי ראש של מלכים לא מיוחדים למלכים בלבד, אלא מהווים סמל גדולה כללי. לכן יודעים אנו שבמקרא אין למלך יהודי פריט מלבוש מיוחד שמסמל את מלכותו. ייתכן שמלכי יהודה וישראל השתמשו בסוג נזר מסוים, אבל – אני חוזר ואומר – אין פריט מלבוש מסוים שמיוחד להם.

Отформатировано

מעניין שמלכות לובשות מלבושי ראש של כבוד כמו מלכים: כתר (אסתר א:יא, ב:ז – אמנם כאן מדובר במלכות זרה), עטרה (יר'ג:ח).

שרים: חבל על ראשם – מקרה מיוחד, סימן לכניעה (ראה לעיל), טבול מזכר רק כמלבוש שרים זרים. מכל מלבושי הראש מציינת את השרים ואת בני האצולה (אף מלכים) רק עטרה (–) סימן גדולה כללי.

Отформатировано

נביאים: מסוה לובש רק משה רבנו מפני סיבות מיוחדות; אין לנביא המקראי מלבוש ראש מסוים.

Отформатировано

Отформатировано

מלבושים של כהן גדול ושל כהנים יידונו בפרק על בגדי הכהונה.

Отформатировано

Отформатировано

לוחמים חובשים כובע וקובע של נחושת – להגנת ראשיהם, ולא כולם.

Отформатировано

Отформатировано

תנ"ך מעיד שעל כל נעם נמצאים (או יכולים להימצא) טוטפת, נזם ופאר. שני הפריטים הראשונים הם תכשיטים של ראש ושל אוזן, ואילו פאר דומה יותר לכאורה לכיסוי ראש כללי: חובשים אותו גברים ונשים, כהנים ושאינם כהנים, במאורע חגיגי (חתן ש'מכהן, מידמה לכהן בהדר לבוש) ובנסיבות רגילות. אבל הטענה הזאת ניתנת להפרכה: 1) ניזכר שהוכחנו לעיל שכיסוי ראש לגבר מן השורה היה רשות ולא היה תדיר; 2) ממה שכתוב 'כחתן יכהן פאר' (ישעיה סא:י) נובע שפאר הוא לבוש מיוחד לשכבה מיוחדת – כהנים – ולמעמד מיוחד – חתנים שהם דומים לכהנים בהופעתם ובהדרם, ולובשים אותו בנסיבות של שמחה. מלבוש כזה לא יכול להיות נחלת כלל. אם

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

כן, מדוע יחזקאל (כד:כג) מצוין פארים על ראש כל נעם? אולי, הקהל שלו – כהנים החובשים פאר, כמו שהוא מתאר לעיל (פסוק יז) את עצמו בפאר משום שהו, יחזקאל בן בוזי – כהן.

במהות האפר כבר דגנו לעיל והסקנו שהוא דבר יחידאי ואולי אינו פריט מלבוש כשלעצמו.

על ראשי הנכרים נמצאים טבול, נזם ועגיל. נזם ועגיל הם תכשיטים ואינם מיוחדים לנכרים דווקא. אולם טבול נזכר רק פעם אחת במקרא כמלבוש של 'דמות בני בבל כשדים ארץ מולדתם' (יחזקאל כג:טו), והוא באמת כיסוי ראש נכרי יחיד במקרא.

תפרוסת לפי הקריטריון הסגנוני

בפרוזה המקראית בלבד משמשים אפר (מ"א כ:לח), מגבעת (שמ' כט:ט), מסוה (שמ' לד:ג), צעיף (בר' לח:יד), קובע (שמ"א יז:לח), בשירה ובנבואה בלבד משמשים טבול (יח' כג:טו), צניף (זכ' ג:ה), רדיד (שה"ש ה:ז), ורעלה (יש' ג:יט). בשני הסגנונות משמשים קובע (שמ"א יז:ה, יש' נט:יז), מצנפת (ויק' טז:ד, יח' כא:לא), פאר (שמ' לט:כח, יש' ג:כ).
ברשימות הללו קשה למצוא זוג צורות השוות בכל תכונותיהן חוץ מהסגנון שהן משמשות בו. השלישייה 'מסוה-רדיד-רעלה' מובחנת לפי הסגנון וגם לפי המין הלוּבש: מסוה משמש בפרוזה כמלבוש גברים, ואילו רדיד ורעלה – בשירה כמלבוש נשים.

Отформатировано
Отформатировано

Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано

4.3.2.3 הפעלים הקשורים למלבושי ראש ופנים

פעולות הלבשה של מלבושי הראש הן: חבש – מגבעת (שמ' כט:ט, ויק' ח:יג), פאר (יח' כד:יז); התחפש – אפר (מ"א כ:לח); כיסה – צעיף (בר' כד:סה); נתן – מסוה (שמ' לד:ג); צנף – מצנפת (ויק' טז:ד); השיב – מסוה (שמ' לד:לה); שם – מצנפת (שמ' כט:ו, ויק' ח:ט); צניף (זכ' ג:ה).

Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано
Отформатировано

מן הפעלים האלה, התחפש מציין את מטרת הפעולה (לעשות את עצמו לא מוכר – HALOT I, 341b) ולא את אופי הפעולה (מל"א כ:לח), כיסה, נתן, השיב, שם – פעלים כלליים, ורק חבש וצנף הם פעלים מיוחדים למלבושי ראש. חבש מצריך במקרא מגבעת ופאר (במשמעות של מלבוש ראש, ע"ע "פאר"). וגם מלבושי שש (יח' טז:), אבל משש עושים פארי מגבעות – שמ' כח:לט, לט:כח; צנף – רק מצנפת. שני הפעלים האלה משמעם סיבוב והקפה, וזה מאשר את הדעה כי מגבעת (Jenson 1997:II,840), פאר ומצנפת הם כעין טורבנים שצונפים אותם (Hönig 1957:91-93).

פעולת ההסרה היא הסייר – אפר (מל"א כ:מא, נביא), מסוה (שמ' לד:לד, משה רבנו), מצנפת (יח' כא:לא, מלך), צעיף (בר' לח:יט, זונה), הפעולה הזאת כללית למדי והסובייקטים שלה מגוונים.

- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано
- Отформатировано

4.3.2.4 חומרים של מלבושי ראש ופנים

המקורות המקראיים אינם מציינים תמיד את החומר שממנו נעשה המלבוש. נחשת

משמשת לבגדי מלחמה: כובע (שמ"א יז:ה) וקובע (שמ"א יז:לח), שש (בד) המשמש לעשיית

פארי מגבעות (שמ' לט:כת), מצנפת (שמ' גח:לט), וגם פשתים שמהם עושים פארים (יח'

מד:יח). לא מוזכר בהקשר הזה לא צמר ולא עור, שהם חומרים קשיחים יותר ומגינים יותר

מפשתים. אפשר להסיק מזה שכיווי הראש במקרא אינם מיועדים להגנה מפני הקור

והגשם, אלא מטרתם בראש ובראשונה טקסית ואסתטית.

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

4.3.2.5 ההתפלגות לפי קריטריון השכבה החברתית

בני השכבה השלטת במקרא שמים על ראשם טבול (יח' כג:טו), מצנפת (יח' כא:לא),

צניף (יש' סב:ג). מלבושי ראש של מלכים לא מיוחדים למלכים בלבד, אלא מהווים סמל

גדולה כללי: מצנפת חובש גם כהן גדול (שמ' כח:ד), צניף – גם כן כתכשיט נשים (יש' ג:כג)

וכמלבוש הכהן הגדול (זכ' ג:ה).

נביאים: מסוּך לובש רק משה מסיבות מיוחדות (שמ' לד:לג-לה); אין לנביא המקראי

מלבוש ראש מסוים.

מלבושיהם של הכהן הגדול ושל הכהנים נדונים בפרק 4.4.2 על בגדי הכהונה.

לוחמים חובשים כובע וקובע של נחושת להגנת ראשיהם, אבל לא כולם: קובע על

ראש גלית צוין במיוחד (שמ"א יז:ה), ודוד נלחם ללא קובע (שמ"א יז:לט).

בני הרובד העממי חובשים פאר (יח' כד:כג). פאר דומה לכאורה לכיווי ראש כללי:

חובשים אותו גברים (יש' סא:י) ונשים (יש' ג:כ), כהנים (שמ' לט:כח, יח' כד:יז) ושאנים

כהנים (יש' ג:כ), במאורע חגיגי (חתן ש"מכהן", מידמה לכהן בהדר לבושו (כך מפרש

'יח' (Clines 1993) Dictionary of Classical Hebrew – יש' סא:י) ובנסיבות רגילות (יח'

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

כד:כג). אבל הטענה הזאת ניתנת להפרכה: (1) להלן, בסעיף 4.3.2.6, נשתדל להוכיח ש
שכיסוי ראש לגבר מן השורה היה רשות ולא היה תדיר; (2) מן הפסוקית "כחתן יכהן פאר"
(ישעיה סא:י) נובע, שפאר נתפש בפסוק זה כמלבוש מיוחד לכהנים, ולמעמד מיוחד: חתנים,
הדומים לכהנים בהופעתם ובהדרם, ולובשים אותו בניסיונות של שמחה. מלבוש כזה לא יכול
להיות נחלת הכלל, ולא מצאנו במחקר דעה על "פאר" כמלבוש שך כרך העם. זה עומד
בניגוד לתאורו של יחזקאל (כד:כג), המציין פארים על ראש כל העם, אך רק לכאורה. מקרה
זה מיוחד, משום שהעם מתבקש לעשות מעשה סמלי חד-פעמי, כפי שהנביא עצמו מציין על
אתר: "והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו בבאה וידעתם כי אני אדני ה'" (יח'
כד:כד).

על ראשי הנכרים נמצא טבול (יח' כג:טו). הוא נזכר רק פעם אחת במקרא כמלבוש של
'דמות בני בבל כשדים ארץ מולדתם' (יח' כג:טו), וזה אומר שטבול הוא כיסוי ראש נכרי.

Отформатировано

4.3.2.6

Отформатировано

ההתפלגות לפי קריטריון המין 1. מין

1.1 מהטבלה אנחנו רואים שניים במקרא חובשות ~~כתר, עטרה, פאר~~ (יש' ג:כ),
צניף (יש' ג:כג), וצעיף (בר' כד:סב, לח:יד,ט), רדיד (שה"ש ה:ז) ורעלה (יש' ג:יט) ושמות על
פניהן ~~נזם, עגיל ותור~~. 4 מהפריטים האלה רק וצעיף, רדיד ורעלה וגם עגיל ותור הם מלבושים
נשיים אופייניים, ואילו ~~כתר, נזם, עטרה, פאר~~ (שמ' לט:כח) וצניף (זל' ג:ה) לובשים גם גברים
(כהנים, מלכים ושופטים). תכשיטי פנים נשיים הם ~~נזם, עגיל ותור~~; ~~נזם שמים באף ובאוזן;~~
עגיל באוזן ותור על לחי (כנראה, תולים אותו באוזן). נראה שצמה מכסה את הראש ואת
החלק העליון של הפנים (שה"ש ד:א); בצעיף גם מכסים את הפנים (בר' לח:יד) ואי אפשר
כנראה לכסות פנים ללא ראש), וסביר להניח שהוא מין מטפחת הראש (Hönig 1957:97-
99), ולפי זה נראה שהם אינם אלא חתיכות אריג. לפי מצבת סנחריב לרגל לכידת לכיש
(Mazar 1959,II:283), נשים בישראל בתקופת המקרא כיסו את ראשן ואת גופן במעילים

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

ארוכים. אבל רעלה היא כיסוי פנים לפי דעת Höniq המקובלת במחקר (Höniq 1957:98f).
אבל פלאט סבור, שלפי ההקשר היא אינה אלא תכשיט, שרשרת או חרוזים (Platt
1979:198). משתמע אפוא שנשים במקרא מכסות את ראשיהם ואת פניהם (אם מכסות)
בחתיכות אריג והדרך הזאת נחשבת לאופיינית לנשים, אך יש והן לפעמים נשים חובשות את
כיסויי הראש הגבריים, הנחשבים אצלם כתכשיט. כמו פאר (יש' ג:כ).

מטרת הכיסוי – שמירה על הצניעות: צעיף בהיפגש הכלה עם החתן (בר' כד:סה);
סמל השלטון (כתר – אסתר ב:יז, עטרה – יר' יג:יח), פאר משמש לקישוט (יש' ג:כ), כך גם
צניף (יש' ג:כג) ורעלה (יש' ג:ט).

4 עם זאת, קשה למצוא במקרא רמזים לחובת כיסוי פנים של נשים. 1 מחקר על
'בתולה!' בתולות במקרא אינן מכסות את פניהן, כי הן מתוארות לעתים קרובות כ"יפות
מראה" (למשל, בר' כד:טז). כיסוי פנים מתועד בשכבות חברתיות כל כך נבדלות כמו כלה
(בר' כד:סה) וזונה (בר' לח:טו) – דהיינו בהקשר של צניעות יתר וגם העדר צניעות, כניסה
לחיי הנישואין והפקרות; בחיי יום-יום אין הנשים המקראיות מכסות את פניהן, כי כיסוי פנים
על-ידי תמר (בר' לח:טו) היה ראוי לציון מיוחד; גבר מקראי יכול לראות את פני אשה, אפילו
נשואיה. למשל, עלי ראה ששפתי חנה המתפללת נעות (שמ"א א:יג). אמנם ישעיהו ראה
שבנות ציון "משקרות עינים" (יש' ג:טז), ועל זה "ה' פתהן יערה" (שם ג:יז). – ברור מזה
שמדובר בנשים נשואות ולא בתולות המתגדרות. אבל ישעיהו מזכיר רק שיקור עיניים ולא
גילוי פנים. מכאן שלדעתו אשה נשואה צנועה אינה חייבת לכסות את פניה, אלא אסור לה
לשקר עיניים. מכל זה משמע שכיסוי פנים לא היה דרוש לבתולות, היה חובה לכלות

Отформатировано

(Edwards 1992:235) ורשות לשאר נשים (לא כסימן הצניעות).

Отформатировано

4 אין במקרא אזכור ברור של חובת כיסוי ראש אשה. אבל ראינו שצמה מכסה ראש
ופנים, שהעדר צמה נחשב לבושה ושהעדר כיסוי הפנים אינו בושה. מזה מסיקים ניתן להניח
שהעדר כיסוי ראש דווקא נחשב לבושה בשבילה. סמוכין מסוימים למסקנה הזאת – לדעה זו
אפשר למצא בפרשת סוטה בספר במדבר: שם כהן הרוצה לבזות את האשה הסוטה פורע

Отформатировано

את ראשה (במ' הי"ח) (כהן תש"ס: 178). ניתן להבין את זה כסתירת התסרוקת וגם כהסרת כיסוי הראש (כהן תש"ס: 178), אמנם על ידי עיון משווה בהקשרים של פריעת הראש במקרא ניתן לומר שהיא איננה הסרת כיסוי הראש (ראה פרק 4.6 על בגדי אֵבֶל). רק בשיר השירים (ד:א, ו:ה) משבח גבר (כנראה, בעל) את שער האשה, ומכאן שראשה היה גלוי. אפשר לומר אם כן שיש מקום להניח שכיסוי ראש היה חובה לנשים נשואות והעדרו נחשב בושה.

4 גברים שמים על ראשם אבן, חבל, טבול (יח' כג:טו), פתר, מגבעת (שמ' כט:ט), מצנפת (ויק' טז:ד), נזר, עטרה, פאר (שמ' לט:כח), ציץ, צניף (זכ' ג:ה), קובע/קובע (שמ"א יז:ה, לח); זאת פניהם הם מכסים באפר (מל"א כ:לח).

דעל טוטפת, ליה ונספחה לא ידוע לנו מהמקרא אם חבשו אותם גברים או נשים (זיהוי טוטפת עם תפילין של ראש הוא בתר-מקראי – למשל, בבלי סנהדרין פח ע"ב). פאר וצניף חובשות גם נשים, שאר פריטים – רק גברים. קובע וקובע משמשים רק בעת המלחמה,

הם חלק ממערך השריון. ציץ עשוי זהב ואינו מהווה כיסוי ראש נפרד, אלא תכשיט ששמים על המצנפת (שמ' כח, לו – לח). טוטפת מכילה דברי תורה ומהווה אפוא מין תכשיט (דב' ו:ח). אבן מוזכרת כחלק של עטרה (שמ"ב יב:ל, דה"א כ:ב). ליה היא דבר יקר ערך ויפה (מש' א:ט) – וזה כל הידע שלנו עליה. חבל שמו על ראשם שרי המלך בן הודד בצאתם מאפק הנצורה אל אחאב מלך ישראל כסימן ההיכרעות (מל"א כ:לא לב). יחד עם חבל הם חגרו על מותניהם שיק. שיק הוא סימן מקובל לאבל במקרא (ראה על זה בפרק נפרד), אבל משמעות שימת החבל על הראש אינה ברורה. הוא לא מוזכר במקרא ככיסוי ראש, בחבל משתמשים רק לקשירת חפצים (אסתר א:ו), לקשירת אנשים (ירמיה לח:ו). בנוסף לזה לא ברור, כיצד חבל יחזיק מעמד וישאר על ראש. אני משער שהחבל הזה היה למעשה על צוואר ולא על ראש ושימש כסמל הכבלים הניתנים על שבוי או עבד. בכך הוא מקביל למוסרים שגם הם משמשים לקשירת השבויים וניתנים על צוואר (יש' נב:ב). על זה אנחנו נדון בנפרד בפרקים המוקדשים למלבושי צוואר ולאזיקים, ובינתים לא נכלול את החבל לכיסוי ראש.

Отформатировано

כתר נזכר רק במגילת אסתר כתשמישם של מלכים ומלכות ומהווה סמל שלטון (Salvesen 1998,I:74); נזר שייך למלכים ולכהן גדול (שמ' כט:ו), הוא מסמל שלטון – בו ממליכים מלך חדש (מל"ב יא:יב, דה"ב כג:יא) ולא מסירים אותו אף בעת המלחמה (שמ"ב א:י); כבגד כהונה הוא זהה לציץ (שמ' כט:ל) ואינו אלא סימן ניכר של בחירת נושא על ידי ה' (Salvesen 1998,II:98). ואילו עטרה נזכרת לא רק בנסיבות השלטון או הכהונה: נשים חובשים אותה לשם קישוט (יח' טז:יב), מלך בחתונתו (שה"ש ג:יא) ואפילו אדם מן השורה יכולים להשתמש בעטרה (אם 'אשת חיל עטרת בעלה' (משלי יב:ד) – הבעל יכול לחבוש גם עטרה כמשמעה). היא נתפשת כסימן כללי של שמחה וכבוד (Salvesen 1998,III:111). בספרים מימי הבית הראשון אנחנו פוגשים את מילות 'נזר' ו'עטרה', ובימי הבית השני – 'עטרה' ו'כתר' (רק במגילת אסתר ורק בתיאור החצר הפרסית); 'כתר' נראה לפי זה מלבוש זר, החורג ממכלול המלבושים של איש תנ"ך. פאר (ע"ע) זהה עם מגבעת.

על מצנפת וצניף ראה לעיל, הן מילים בני אותו שורש ('צנף' – לכרוך, לסובב), לכן ראוי לחקור את השימוש בכל אחד מפרטי המלבוש האלה. את שניהם חובשים מלכים, שופטים וכהן גדול; אבל מצנפת מוזכרת כבגד הכהן הגדול רק בימי הבית הראשון (שמות, ויקרא), ואילו צניף – רק בימי הבית השני (זכ' ג:ה). שתי המילים האלה אינן נפגשות בספר אחד. מזה אנחנו מסיקים (עד כמה שניתן להסיק) שמצנפת וצניף הן שתי מילים נרדפות וההבדלים ביניהם כרוכים לרובד לשוני או לדיאלקט.

טבול נזכר רק פעם אחת במקרא כמלבוש "שלישים" – שרים ומפקדי הצבא – כשדיים

(יח' כג:טו), הצורה הזאת אנכית, והוא מלבוש זר לחברה הישראלית. על 1.2.2 אם כן, ראינו את כיסויי הראש הבאים: כהנים חובשים בעת העבודה מגבעת (היא פאר), כהן גדול – מצנפת (היא צניף) וציץ (סוג של נזר). סימני השלטון שמשמש בהם מלך הם נזר ועטרה (לפעמים עם אבן טובה) וגם צניף (מצנפת). בעת המלחמה חובש הלוחם כובע (קובע) עשוי נחושת סימן הכבוד והשמחה לכל העם – עטרה; לוויה היא קישוט לראש, טבול וכתר – מלבושים זרים, על מספחה אין אנחנו יכולים לומר כלום. מכל כיסוי הראש הנסקרים לעיל רק

Отформатировано

Отформатировано

פאר (ואולי אפר, ראה להלן) מצאנו על ראשי אנשים פשוטים (יח' כד:כג). לעומת זאת, במקומות רבים מוזכר במקרא שער הגבר הגלוי לכול: נזיר (במדבר: ו:ה), אבשלום (שמואל "ב' יד:כו), אליהו הנביא (מלכים-"ב' א:ח); ומפני שלא מצאנו שלנזיר, לנביא או לבן מלך יהיה אסור לכסות את הראש, אנחנו מוציאים אפשר להסיק שכיסוי ראש לגבר מן השורה היה רשות ולא היה תדיר. לזה אפשר עוד להוסיף שמושג העירום איננו שייך במקרא לראש.

~~הוכחה נוספת לזה – מנהג כיסוי הראש כאות אבל (אבל לא בפאר, ראה בפרק על בגדי אבל) המוכיח שבנסיבות הרגילות ראש אדם לא היה מכוסה. הימצאות מלבוש כלשהו על ראש האדם המקראי מותנית בנסיבות מיוחדות – פולחן, שלטון, מלחמה, קישוט. בנסיבות רגילות אין על ראש הגבר העברי מן השורה מאומה (אולי, חוץ מטוטפת).~~

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

גברים מכסים 4 את הפנים לפי הכתוב במקרא רק בנסיבות מיוחדות ולמטרות מיוחדות. מסוה לובש משה רבנו בלבד (שמ' לד:לג-לה); על אליהו הנביא נאמר: "וילט פניו באדרתו" (מל"א יט:יג) כדי לא לראות את ה'. אפר מוזכר במקרא רק פעמיים (מל"א כ:לח, מא) באותו הקשר: הנביא מכסה בו את פניו לפני פגישתו עם המלך, כדי שלא יכיר אותו. זה קורה בדרך, אחרי הקרב. מכיוון שראינו שמוזכרים במקרא רק שני כיסויי הפנים הגבריים בנסיבות מיוחדות מאוד, דוד המלך "לאט את פניו" (שמ"ב יט:ה) מתוך התרגשות או לאות אבל (ראה פרק 4.6 על בגדי אבל). אפשר לומר בוודאות שגברים בתקופה המקראית לא ראו צורך לכסות את פניהם. לכן קשה לתאר מצב בו בידי נביא (המתחפש לחייל פשוט) בדרך אחרי הקרב יהיה פריט מלבוש מיוחד ביותר לכיסוי הפנים. אם כן ניתן לשער שאפר הינו שם לחתיכת אריג שאפשר לכסות בה פנים או שם של מלבוש לאבר אחר ולא דווקא לפנים – אולי, כיסוי ראש או אדרת.

4.3.3 מלבושי מותניים

על המותניים שמים במקרא אבנט (שמ' כט:ט), אזור (מל"ב א:ח), אפוד (שמ"א ב:יח), חגור (שמ"ב ח:כ), חגורה (מל"ב ג:כא), חליצה (שמ"ב ב:כא), לבוש (שמ"ב כ:ח), מד (שמ"ב כ:ח), מזח (תה' קט:יט), מזיח (איוב יב:כא), פתיגיל (יש' ג:כד), שק (שמ"ב ג:לא).

4.3.3.1 מלבושי מותניים לפי הקריטריון הדיאכרוני

כל שמות מלבושי המותניים משמשים ברובד הקדום של הלשון, ורק שק מתועד גם ברובד המאוחר (נח' ט:א). אין נתונים על החלפת שם אחד במשנהו במרוצת הדורות.

4.3.3.2 מלבושי מותניים לפי הקריטריון הסגנוני

בפרוזה המקראית בלבד משמשים חגורה (מל"ב ג:כא), חליצה (שמ"ב ב:כא), לבוש (שמ"ב כ:ח), מד (שמ"ב כ:ח). **בשירה ובנבואה** בלבד משמשים מזח (תה' קט:יט), מזיח (איוב יב:כא), פתיגיל (יש' ג:כד). **בשני הסגנונות** משמשים אבנט (שמ' כח:ד, יש' כב:כא), אזור (מל"ב א:ח, יש' ה:כז), חגור (שמ"א יח:ד, מש' לא:כד), שק (מל"א כא:אז, יש' ג:כד). כל אחת מן הצורות שמשמשות בשירה ובנבואה בלבד נמצאת במקרא רק פעם אחת, לכן אי אפשר להסיק מסקנות לגביהן.

4.3.3.3 פעלי לבישה / פשיטה הקשויים למלבושי מותניים

אבנט – חגר (שמ' כט:ט), חיזק (יש' כב:כא); אזור – אזר (מל"ב א:ח), אסר (איוב יב:יח), חגר (יח' כג:טו), שם (יר' יג:א)/ פתח (יש' ה:כז); אפוד – אפד (ויק' ח:ז), חגר (שמ"א ב:יח); חגורה – חגר (מל"ב ג:כא); לבוש – חגר (שמ"ב כ:ח); מד – חגר (שמ"ב כ:ח); מזח –

חגר (תה' קט:יט); שק – חגר (שמ"ב ג:לא), כיסה (מל"ב יט:א), לבש (אס' ד:א), עלה (עמ' ח:י), שם (בר' לז:לד)/ הסיר (אס' ד:ד), פתח (יש' כ:ב).
כצפוי, פועל שימת מלבושי מותניים (פועל חגירה) הנפוץ ביותר הוא "חגר".

4.3.3.4 חומר שממנו עשויים מלבושים מותניים

אבנט – ארגמן (שמ' לט:כט), בד (ויק' טז:ד), שש (שמ' לט:כט), שני (שמ' לט:כט), תכלת (שמ' לט:כט); אזור – פשתים (יר' יג:א), עור (מל"ב א:ח); אפוד – ארגמן (שמ' כח:ו), בד (שמ"א ב:יח), שני (שמ' כח:ו), שש (שמ' כח:ו), תכלת (שמ' כח:ו); חגורה – עלים (בר' ג:ז).

החומרים שמהם נעשו מלבושי המותניים הם מגוונים: א. פשוטים, מהן טבעיים ומהם מעובדים (בד, עלים, פשתים, עור, שק); ב. יקרי-ערך (ארגמן, שש, שני, תכלת). הם עשויים מכל חומרי הגלם המשמשים למלבוש בתקופת המקרא: פשתים, צמר, עור, שק ועלים. מכאן שמלבושי מותניים היו נפוצים וחיוניים בעולם המקראי והיו חלק בלתי נפרד ממערכת המלבוש במקרא.

4.3.3.5 התפלגות מלבושי מותניים לפי קריטריון השכבה חברתית

כהן גדול – אבנט (שמ' כח:ד), אפוד (שמ' כח:ד); כוהנים – אבנט (שמ' כח:מ), אפוד (שמ"א כב:יח), שק (יואל א:יג); משרתי קודש – אפוד (דה"א טו:כז); מלכים ושרים – אבנט (יש' כב:כא), אזור (מל"ב יב:יח), שק (מל"א כא:כז); אצילים – אזור (יח' כג:טו), שק (מל"א כ:לא); לוחמים – אזור (יש' ה:כז), חגור (שמ"ב ח:כ), חגורה (מל"ב ג:כא), חליצה (שמ"ב ב:כא), לבוש (שמ"ב כ:ח), מד (שמ"ב כ:ח); נביאים – אזור (מל"ב א:ח).

כל שכבות העם חוגרים את המותניים, אבל בפריטי מלבוש שונים ובנסיבות שונות. כל השכבות החברתיות, גברים כנשים חוגרים שק לאות אָבל. בבגדי הכהונה נדון בנפרד בפרק

4.4.2. **משרתי הקודש** חגורים באפוד (דויד), אך אמרנו בפרק 4.4.2, שקשה מאוד להגדיר את השכבה הזאת במדויק. דיי לנו בקביעה שדוד המלך בהעבירו את הארון היה חגור באפוד בד, כמו הכוהנים (שמ"א כב:יח). **לוחמים** חוגרים למטרה מעשית, כדי לתלות חרב בחגורה, עד כי חגירת המותניים נעשתה למטפורה של כוננות למלחמה: "ויען מלך ישראל ויאמר דברו אל יתהלל חגר כמפתח" (מל"א כ"א). **מלכים ושרים** גם כן חגורים, אולי מפני ששליטים רבים המוזכרים במקרא היו מנהיגים צבאיים: פרעה (שמ' יד:ו), סיחון ועוג (במ' כא:כג, כא:לג), יהושע (יהו' י:ז), שאול (שמ"א טו:ה), דויד (שמ"ב כא:טו) ועוד רבים. נוסף לכך, שלושת פעלי החגירה – אזר, חגר, חיזק – עשויים לסמל התאמצות והתחזקות: "קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל" (שמ"א ב:ד). "חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרעותיה" (מש' לא:יז), "עלה מפיץ על פניך נצור מצרה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד" (נח' ב:ב). כיוון שלמבושי המותניים יש סממה 'התחזקות', הם מאפיינים את השליטים שמחזקים את העם ומחזיקים בשלטון, ולכן חגירה היא סמל השלטון: "והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו" (יש' כב:כא). לא מוזכרים מלבושי מותניים **לפשוטי העם**, אף על פי שדווקא חגורות היו המלבוש הראשון בתולדות האנושות (בר' ג:ז). כנראה, דווקא שכיחותם ורגילותם גורמת לאי-הזכרתם.

כשם שחגירת המותניים היא סימן להתחזקות ולכוננות, כך העדר חגורה במקרא מסמן הרפייה, הפסקת פעולה או הפסקת מילוי תפקיד, כפי שנראה מן הפסוקים הבאים: "אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו" (יש' ה:כז). מן "לאו" שבפסוק אתה בא לכלל "הן": לא נפתח אזור חלציו – סימן להתחזקות, הא נפתח – סימן להרפייה. כך גם בפסוק הבא: "ויען מלך ישראל ויאמר דברו אל יתהלל חגר כמפתח" (מל"א כ"א). בפסוק הבא התרת החגורה היא סימן להפסקת השלטון: "כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח..." (יש' מה:א).

4.3.3.6 מלבושי המותניים לפי קריטריון המין

גברים משתמשים בכל מלבושי המותניים, חוץ מפתיגיל (אולי, גם בו השתמשו הגברים, אבל אין נתונים לכך), שהוא hapax legomenon (יש' ג:כד). נשים משתמשות בחגורה (בר' ג:ז), פתיגיל (יש' ג:כד) ושק (יש' ג:כד).

4.3.4 מלבושי רגליים

מלבושי הרגליים במקרא הם נעל וסאון. צורת סאון היא יחידאית במקרא ושאלה מן האכדית לדברי החוקרים (ראה פרק 2, ערך "סאון").

במקרא מתועדים שלושה פעלים מיוחדים להסרת הנעליים: חלץ (דב' כה:ט), נשל (שמ' ג:ה), שלף (רות ד:ז). לנעילת הנעל משמש פועל אחד בשני בניינים: נעל-הנעיל (יח' טז:י, דה"ב כח:טו), והפועל הכללי שם בתמנית אחת (יח' כד:יז). בשאר המקומות המקרא קובע את המצב ואינו מתאר את תהליך הליבישה, כגון: "מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם" (שמ' יב:יא). דוגמה זו מלמדת שלתיאור חגירת המותניים משתמש המקרא בצורה פעלית (חגורים), ולתיאור נעילת הנעליים – לא. אך מהצדף "נעליכם ברגליכם" משתמע פועל שגורם למצב המתואר בצדף (קדרי תשל"ו: 136ג, צדקה 1978: 59, סעיף 1.4.10): מישהו נעל/שם נעליים ברגליים. הפועל "נעל-הנעיל" גזור שם מהמילה "נעל", הוא משמש במקרא רק כפועל הליבישה (X 2, בקל ובהפעיל) ולא כפועל לבישה, כפי שרואים מן הפסוקים: "ואלבישך רקמה ואָנְעֶלְךָ תחש ואחבשך בשש ואכסך משי" (יח' טז:י), "ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הליבשו מן השלל וילבשו וינעלו ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל כושל" (דה"ב כח:טו). אם כן, אין במקרא פועל מיוחד ללבישת הנעליים. לעומת זאת, בלשון התנאים הפועל "נעל" בבניין קל מציין לבישה: "והחיה תנעול את הסנדל" (יומא ח:א), "נעל לו מנעליו" (ירו' קידושין פא, ג:נט, ד<). קרוב לוודאי,

שהתפתחות זו התרחשה עקב המגע עם הארמית (גלוסקא 1999: 298, ושם ביבליוגרפיה נוספת).

הצורה "נעל" משמשת בכל הסגנונות המקראיים: בפרוזה (שמ' ג:ה), בשירה (תה' ס:י) ובנבואה (עמ' ח:ו). שכיחותה במקרא היא די גבוהה (22 X), אבל היא נמצאת רק במ"ק. צורת הנעל לא ידועה לנו; שידוע רק שיש לו שרוך (בר' יד:כג, יש' ה:כז). אף החומר שממנו עשו נעליים לא ידוע מן המקרא, חוץ מתחש (עור תחש) שהוא חומר יוקרתי (יח' טז:י) וכנראה לא מיועד לכל אדם ולכל יום ('עור מתוח' – Görg 2001:8). אבל מן המחקר הארכיאולוגי ידוע על חומרים שונים שמהם עשו נעליים בארץ ישראל: קש קלוע, עץ ועור (שטרן תשכ"ח:889). מן האמור לעיל אפשר להסיק שהסופר המקראי לא ראה צורך לציין את חומר הנעל, ומן הסתם הוא עור, במקרים מסוימים גם עור תחש (Edwards 1997:234). נועלים נעליים פשוטי העם (רות ד:ז), גברים (יח' כד:יז) ונשים (שה"ש ז:ב) (Hönig 1957:82-88), לוחמים (מל"א ב:ה) ומנהיגי העם (יהו' ה:טו). נעליים נתפסים כמצרך ראשון של אדם, כחלק בלתי נפרד של הסביבה התרבותית, כי שליפת הנעל ונתינתו לאדם אחר היא דרך עתיקה של קניין (רות ד:ז-ח).

על נסיבות נעילת נעליים או הימנעות ממנה ידוע לנו הרבה. אפשר לומר שבנסיבות הרגילות אדם בתקופת המקרא נועל נעליים (Hönig 1957:85). אָבֵל בנסיבות מיוחדות הולך יחף (שמ"ב טו:ל, יח' כד:יז). הכהן בשירותו במקדש לא נועל נעליים: בתיאור של מערכת בגדי הכהונה (שמ' כח, לט) לא הוזכרו מלבושי רגליים. מסייעת לכך העובדה שהימצאות במקום מקודש מחייבת הסרת הנעליים (שמ' ג:ה, יהו' ה:טו). הסרת נעליים נחשבת כסימן גנאי, למשל בטכס החליצה (דב' כה:ט-י). כל זה אומר, שבנסיבות רגילות אין לנעילת הנעליים משמעות סמלית, ואילו לנסיבות הַסְרָתן יש רכיב סמנטי משותף: אָבֵל, כהן בשירותו, אדם במקום מקודש, וכן יבם שעובר את טקס החליצה – כולם מרגישים או מפגינים שפלות רוח מסוימת, כהן – מפני חרדת כבוד; אָבֵל – מפני כניעה לגורל; חולץ –

מפני שהתורה ציוותה להשפילו במידה מסויימת, כיוון שאינו רוצה להקים זרע לאחיו. אם כן,

נעילת הנעליים מסמלת מעמד יציב בחברה, ואי-נעילתן – שפלות ונמיכות.

4.4 מלבושי שכבות חברתיות שונות

4.4.1 השכבה השלטת

בסעיף זה נדון בנפרד בבגדי שליטים, דהיינו מלכים, נשיאים, שופטים ושרים, ובבגדים המאפיינים את בני השכבה החברתית הגבוהה, דהיינו אצולה והעשירים. לכן לא נדון כאן, למשל, במסוה שלבש משה (שמ' לד:לד), כי הוא מיועד להסתרת אור פניו ומיוחד לו לבדו. אדם אחד המכהן כשליט וממלא גם תפקיד נוסף יידון רק בהופעותיו כשליט, על כן לא נעלה בדיונו את השריונות, שכן כאשר לובש המלך שריון, עיקר תפקידו הוא כלוחם.

שליטים לובשים אבנט (יש' כב:כא), אדרת (יונה ג:ו), אזור (איוב יב:ח), בגד (שו' ח:כו), טבול (יח' כג:טו), כתונת (יש' כב:כא), לבוש (מלכה, אס' ח:טו), מעיל (שמ"א כד:ד), מצנפת (יח' כא:לא), צניף (יש' סב:ג), שמלה (שמ"ב יב:כ), תכריך (אס' ח:טו). אילו מהם אופייניים דווקא לשליטים, נברר בהמשך.

בני השכבה הגבוהה לובשים כתונת (שמ"ב יג:ט), מלבוש (נכרי, צפ' א:ח), מעיל (שמ"א יח:ד), שלמה (מל"א יא:כט), והחומרים: רקמה (יח' כו:טז), שש (יח' טז:יג); פעלי הלבשה/הפשיטה – לבש (שמ"ב יג:ח) // פשט (שמ"א יח:ד).

מספר פריטי מלבוש שנזכרו לעיל הם מלבושים כלליים, כמו שהוכחנו בפרק 3 – בגד, לבוש, מלבוש, שלמה, שמלה – ולא נדון בהם. את שאר הפריטים לובשים, חוץ משליטים ואצילים, גם אנשים משכבות אחרות של חברה: אבנט – כהן גדול (שמ' כח:לט), כוהנים (שמ' כח:מ); אדרת – נביאים (מל"א יט:יג); אזור – נביאים (מל"ב א:ח), פשוטי העם (יר' יג:יא), לוחמים (יש' ה:כז); כתונת – כהן גדול (שמ' כח:ד), כוהנים (ויק' ח:יג), פשוטי העם (בר' לז:ג); מעיל – כהן גדול (שמ' כח:ד), משרתי הפולחן (דה"א טו:כז), נביאים (שמ"א כח:יד), פשוטי העם (יש' נט:יז); מצנפת – כהן גדול (שמ' כח:ד); צניף – כהן גדול (זכ' ג:ה), נשים (יש' ג:כג).

רק שני פריטים מוזכרים במקרא כמלבושי השליטים בלבד – טבול (יח' כג:טו) ותכריך (אס' ח:טו), אבל שניהם מלבושים של שליטים זרים (טבול – כשדים, תכריך – פרסים). שתי הצורות האלה שאולות הן: טבול – מאכדית (לדעת בן-יהודה, ע"ע), תכריך – מארמית. מלבד שני המלבושים האלה, אי אפשר לומר שפריט מסוים של מלבוש מיוחד לשכבה השלטת דווקא. אין רכיבים במערכת המלבושים במקרא שמאפיינים במיוחד את השליטים הישראליים. סימנים שמבחינים את השליט שייכים לתחומים אחרים, בראש ובראשונה – לשדה התכשיטים, כגון נזר (מל"ב יא:יב) ועטרה (תה' כא:ד).

עם זאת, יש מלבושים המשותפים לשליטים ולכהנים בלבד: אבנט ומצנפת. כהן גדול לובש מצנפת ונזר הקדוש (שמ' כט:ו), ובמקביל מלך לובש מצנפת ועטרה (יח' כא:לא); כהן גדול וכהנים הדיוטות חורגים על מתניהם באבנט (שמ' כט:ט), ובמקביל אבנט מסמל מינוי למשרה חשובה (יש' כב:כא). השיתוף הזה נוגע יותר לבגדי הכהונה למלבושי השליטים: לפי זה לבגדי הכהונה יש סממה 'שלטון', ולכן אפשר לומר שמעמד הכהונה נתפס בתקופת המקרא כמעמד הקרוב לשלטון מבחינה מסוימת (ראה על זה בפרק 4.4.2 על בגדי הכהונה). השקפה זו באה לידי ביטוי במקרא בעיקר בסוף תקופת הבית הראשון בצרפים לשוניים: "למלכי יהודה // ולשריה // ולכהניה" (יר' א:יח), "ראשיה בשחד ישפטו // וכהניה במחיר יורו" (מי' ג:יא), וכן בספרי מ"מ: "מלכינו // שרינו // כהנינו" (נח' ט:לד). זה מאשר את ההנחה של דה וו, המוזכרת בסעיף 4.3.2.1.

חלק מן המלבושים משותפים גם לשליטים וללוחמים: לבוש מותניים (אזור, פועל 'חגר'). חגירת המותניים היא סימן להתחזקות ולכוננות (ראה פרק 4.3.3). זו המשמעות הסמלית של חגירת המלכים והלוחמים.

4.4.2 בגדי הכהונה

השדה של בגדי הכהונה נחקר היטב במאה השנים האחרונות מנקודות מבט שונות. ישנן עבודות הבנויות על עיון בפרשנים, כגון יוספוס, מקורות חז"ל או הפרשנים הקלאסיים (שטיינברג תשנ"ה, שפר תשמ"ד), אך נראה לנו, כי ניתוחים של עולם המקרא הם יותר חשובים. Hönig לא עסק בזה, אבל ניתוח מקיף נמצא בעבודתו של גבריאל (Gabriel 1933). על המשמעות הסמלית של הבגדים במקרא בכלל ושל בגדי הכהונה בפרט קיימות שלוש עבודות בסיסיות (Haulotte 1966, Jenson 1992, Jirku 1914). הורביץ כתב על שילוב מוזר של בגדי הכהן הגדול עם בגדי הכהן ההדיוט בכתבי קומראן (הורביץ תשל"ח). עבודות על פריטים מסוימים של מערכת בגדי הכהונה נכתבו בידי מספר חוקרים: אפוד (הרן תשט"ו, Friedrich 1968), חושן (Görg 1981), מגבעת (Görg 1977), מצנפת (פליקס תש"ס), נזר (Salvesen 1988²), פעמונים ורימונים (Houtman 1990), ציץ (Görg 1977). הרן (תשכ"ג, Haran 1971) ערך סקירה מלאה של היידע הקיים על בגדי הכהונה מהמקרא ומהמקורות החיצוניים. אנחנו דנים במהות כל פריט בפני עצמו בסקירת המלבושים (לעיל בפרק 2), ואילו כאן נדון במערכת כולה.

אנשי פולחן במקרא לובשים בגדים מיוחדים: כוהנים (שמ' כח), לוויים (דה"ב ה:יב) ומשרתים אחרים (שמ"א ב:יח-יט, שמ"ב ו:יד, דה"א טו:כז), עובדי בעל (מל"ב י:כב). יש לציין שלפי תרגום השבעים דוד אינו לובש בגד מבגדי הכהונה בהעבירו את הארון (דה"א טו:כז), כי אינו רשאי לעשות כן, אלא לובש מלבוש רגיל (הלסדס – טלית).

לפי המקרא, קיימות שלוש מערכות של בגדי כהונה:

א. בגדי הכהן ההדיוט (שמ' כח:מ-מג, שמ' לט:כז-כט, ויק' ו:ג). הם כוללים כתונת, מכנסיים, אבנט, פאר מגבעת. ביח' מד:יז-יט מוזכרים מכנסיים, פארים ופעולת החגירה ולא מוזכרת הכתונת, אבל מהפסוקית "לא יחגרו ביזע" (יח' מד:יח) עולה כי החגירה צריכה להיות לא על הבשר אלא על דבר אחר – בגד, כתונת. מאידך גיסא, במקראית מאוחרת

מוזכרת רק כתונת מכל מלבושי הכהונה כמתנה למקדש (עז' ב:סט, נח' ז:סט, נח' ז:עא).
בגדי הכהן ההדיוט עשויים משש משובץ (שמ' כח:לט, לט:כח).

ב. בגדי הכהן הגדול (שמ' כח:ב-לט, לט:א-לא). הוא לבש אותם ארבעת הבגדים המנויים לעיל כבגדים תחתונים. האבנט שלו היה מארגמן, תולעת שני, תכלת ושש מעשה רוקם (שמ' לט:כט). במקום מגבעת הוא חבש מצנפת (שמ' כח:לט). עליהם הוא לבש עוד ארבעה פריטים: מעיל, אפוד, חושן וציץ. הם היו עשויים מארגמן, תולעת שני, תכלת ושש מעשה חושב (שמ' כח:טו), חוץ מציץ שהוא כולו זהב (שמ' לט:ל).

ג. בגדי הכהן הגדול ביום הכיפורים – ארבעת הבגדים הנזכרים בסעיף 1 שהיו עשויים מבד (ויק' טז:ד), שמסמל את קדושת היום: הכהן הגדול מוותר על הדר מלבושיו ונכנס במקדש בהדרת כבוד, ככהן הדיוט.

אנשי פולחן אחרים אינם לובשים מערכת מסודרת של בגדים. מלבוש לויים מוזכר

פעם אחת בלבד (דה"ב ה:יב) וכתוב שם רק שהם "מלבשים בוץ". אבל יש לחוקרים [פסקאם](#) [היה במקופת המקרא מעמד](#) נוסף [של אנשי פולחן מקצועיים](#) פרט לכהנים (הרן תשל"ג:137 ואילך). נזכרים במקרא גם הדיוטות העוסקים בפולחן, מקריבים קורבנות ומשרתים בקודש, ולפעמים הם לובשים מלבוש מיוחד. למשל, דוד "חגור אפוד בד" (שמ"א ו:יד) ו"מקרבל במעיל בוץ" (דה"א טו:כז) בהעבירו את הארון לירושלים. בגדי כהני הבעל הם "לבוש" ו"מלבוש" (מל"ב י:כב), הצורות האלה, כנראה, נרדפות בפסוק זה. מקור זה (לעיל) מלמד רק על קיום בגדים מסוימים לעובדי בעל ולא על מהותם. חשוב לציין שבכל המקרים האלה אין על משרתי הפולחן כיסוי ראש מיוחד לפולחן. אפשר לשער שכיסוי ראש פולחני היה נחלת כוהנים "מקצועיים" בלבד.

המשמעות הקונוטטיבית לא תמיד מתבטאת בצורה הכתובה כפי שהיא לפנינו במקרא. אנחנו יודעים על קיומה אם המאזכר הוא חלק ממערכת מדוברת בחברה נתונה. בדיון שלנו יש לפענח אותה דרך עיון בהקשר הרחב ולפעמים במציאות החוץ-מקראית.

הקונוטציה העיקרית של בגדי הכהן הגדול – **קדושה**. הם נקראים 'בגדי קודש' (שמ' כח:ד) ואסור ללבוש אותם מחוץ לבית המקדש: "והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש" (שמ' כח:מג); השווה שם, לט, יח' מבי:ד, מדי:ט. הקדושה אינה הומוגנית אלא מדורגת. מלבושי הכהנים ההדיוטות עשויים משש משזר (שמ' כח:לט) כמו יריעות חצר המשכן (שמ' כז:ט), ואילו בגדי הכהן הגדול עשויים מארבעת החומרים היוקרתיים – כמו יריעות המשכן ופרוכותיו (שמ' כו:א, כו:לא), ועל ראש הכהן הגדול נמצא ציץ הזהב, במקביל לכלי הזהב שבמשכן (שמ' כה:י, כה:יז, כה:כג, כה:לא). כאן נשמרת הקבלה מלאה בין שתי המערכות של "הקדושה המדורגת" בתורה (Jenson 1992). עם זאת, אפוד משמש כחפץ פולחני נפרד (שופ' ח:כז, ע"ע "אפוד" בפרק 2).

מלבושי הכהן הגדול עשויים גם **'לכבוד ולתפארת'** (שמ' כח:ב), גם בפריטים אחדים של בגדי כוהן הדיוט קיימת הקונוטציה הזאת. הם עשויים מחומרים יקרים; בנסיבות מסוימות שמות המלבושים האלה מציינים בגדים יוקרתיים. למשל, פאר חובש חתן בעת שמחתו (יש' סא:י) ואישה לשם קישוט (יש' ג:כ).

מלבושי הכהן הגדול מרמזים **לשלטון**. מצנפת מקבילה לעטרה ביח' כא:לא, ציץ הכהן הגדול נקרא גם נזר (שמ' לט:ל), ונזר הוא סמל לשלטון מלכים (מל"ב יא:יב). חגירת אבנט גם כן מסמלת ייפוי כוח לשלטון (יש' כב:כא). משיחת הכהן הגדול בשמן (שמ' כט:ז) מקבילה למשיחת המלכים (מל"ב יא:יב).

מכנסיים עשויים **לצניעות**, כפי שמעידה התורה עצמה (שמ' כח:מב).

4.4.3 מלבושי נביאים ולוחמים

נביאים ולוחמים הם חלק מערכת בעלי תפקידים ציבוריים במקרא. מלבושי הלוחמים מתוארים בפרוטרוט בכמה מקומות (שמ"א יז:ד-ה, יר' מו:ג-ד, דה"ב כו:יד), והנביאים נבחנו לעתים קרובות לפי מלבושם המיוחד (שמ"א כח:יד, מל"ב א:ח).

4.4.3.1 מלבושי הנביאים

הנביאים לובשים אדרת (מל"א יט:יג, מל"ב ב:ח, זכ' יג:ד), אזור (מל"ב א:ח, יר' יג:א-ז), מעיל (שמ"א כח:יד). ברור שהם לבשו עוד בגדים, אבל נתייחס רק למסומנים במקרא כסימנים מבחינים של הנביאים. אחזיה מזהה את אליהו התשבי לפי אזור עור (מל"ב א:ח), ושאל מזהה את שמואל לפי מעיל (שמ"א כח:יד). מכל המלבושים הנ"ל אדרת היא סימן מובהק לנביא: "והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש" (זכ' יג:ד). כיוון שאזור ומעיל משמשים גם לאנשים אחרים ובנסיבות אחרות (אזור – לוחמים, שליטים; מעיל – כהן גדול, משרתי קודש, לוחמים, מלכים ואצילים, נשים), לא ייתכן שהמלבושים האלה בעצמם מהווים סימן לנביאות. יש להניח, כי היו בהם תכונות מסוימות שנתנו אפשרות לזהות את הנביאים לפי צורת מלבושם, או הנביאים לבשו אזור ומעיל מכיוון שאלה היו מלבושים של אנשים רמי-מעלה (ייבין תשכ"ג:1044).

מעילו של שמואל היה כנראה בעל צורה אופיינית, וכך יכול היה שאול לזהותו (שמ"א כח:יד). אדרת שער מופיעה עוד במקרא רק כדבר שעשו היה דומה לו (בר' כה:כה), רשב"ם על אתר סובר שהיא מלבוש הרועים.

אזור עור אינו נזכר עוד במקרא, ומלבושי עור המצוינים במקרא הם אדרת שער הנזכרת לעיל וכותנות עור בסיפור אדם וחווה (בר' ג:כא). עור הוא החומר הבסיסי ביותר למלבוש (Skinner 1980:87), לבשו אותו אדם וחווה בראשיתה של התרבות האנושית, אליהו הנביא (מל"ב א:ח) והנביאים שמדבר עליהם זכריה (יכ' יג:ד). אפשר לקבוע אם כן שדווקא אזור עור ולא אזור פשתים (יר' יג:א) היה סימן מבחין של נביא.

4.4.3.2 מלבושי הלוחמים

לוחמים לבשו אזור (יש' ה:כז), חגור (שמ"ב כ:ח), חגורה (מל"ב ג:כא), חליצה (שמ"ב ב:כא), לבוש (שמ"ב כ:ח), מד (שמ"ב כ:ח), מעיל (שמ"א יח:ד), מצחה (שמ"א יז:ו), נעל (מל"א ב:ה), סאון (יש' ט:ד), שמלה (יש' ט:ד) ובגדי השריון – כובע (שמ"א יז:ה), קובע (שמ"א יז:לח), מצחה (שמ"א יז:ה), סריון (יר' מו:ד), שריון (שמ"א יז:לח), שרין (מל"א כב:לד). כלי השריון המקראיים נחקרו בידי ידן (ידן תשכ"ג). ניתן רק לומר שלפי תפוצתם והקשרם שריון זהה לשרין ולסריון וקובע – לכובע (ע"ע). אין ביניהם הבדלים רובדיים, והם אינם אלא וריאנטים של דיאלקטים שונים או של מסורות שונות (HALOT III, 1031b; IV, 1655a). מעיל, מד ושמלה לובשים גם בנסיבות אחרות (מעיל – כהן גדול, משרתי קודש, נביאים, מלכים ואצילים, נשים; מד – כוהנים; שמלה – שם כללי למלבוש) ותפוצתם כה רחבה, שאי אפשר להגדיר אותם כמלבושים המיוחדים הלוחמים. ראויים לדיון מלבושי מותניים (אזור, חגור, חגורה) ומלבושי רגליים (סאון) של לוחמים.

במקרא מוזכרים 12 מלבושי מותניים (ראה פרק 4.3.3), וששה מתוכם לובשים לוחמים (אזור, חגור, חגורה, חליצה); וגם מד ולבוש מוזכרים בשמ"ב כ:ח כבגדים שחוגרים אותם). לפעמים המקרא מדבר ישירות על חגירה כעל סימן מבחין של לוחם (מל"א כ:יא, מל"ב ג:כא). על חגור/חגורה תולים חרב (שופ' ג:טז, שמ"א יז:לט, שמ"א כה:יג, שמ"ב כ:ח, שמ"ב כא:טז) או כלי מלחמה (שופ' יח:יא, יח:טז, יח:יז), וכיוון שחרב הייתה הכלי הבסיסי של המלחמה בימי קדם, מובן שמלבושי מותניים היו עיקר ציוד הלוחם.

מלבושי הרגליים שלובשים הלוחמים – נעל (מל"א ב:ה) וסאון (יש' ט:ד). סאון מוזכר במקרא רק פעם אחת, והאזכור הזה בא בהקשר של לחימה. נעל מופיע במל"א ב:ה כחלק בלתי נפרד של מערכת מלבושי הלוחם יחד עם חגורה (ראה לעיל). נראה שנעילת הנעל הייתה נחוצה בתנאים הקשים של הלחימה בשטח.

לפי הכתובים במקרא, אין שום הבדל בין מלבושי הלוחם הפשוט למלבושי המצביא (למשל, שאול או יהונתן).

4.5 מלבושים לפי קריטריון הגיל

במקרא אין מאפייני הבחנה רבים בין מלבושי הזקנים למלבושי הגיל האמצעי, ואין אזכורים רבים של גיל האדם הלובש בגד מסוים. אך יש התייחסות מועטת לביגוד של הילדים בתיאורים המצומצמים: "בגדי עֶשׂו בנה הגדול" (בר' כז:טו), "ומעיל קטן תעשה לו [לשמואל] אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את אישה לזבח את זבח הימים" (שמ"א ב:יט). המספר המקראי מדגיש את הבאת המלבוש העליון לילד. קיימים נתונים ארכיאולוגיים ביחס למלבוש הילדים בעמים אחרים של המזרח התיכון: בציורים המצריים מהמאות י"א-ט"ז לפנה"ס ילדים כנעניים מצוירים ערומים או לבושים בחולצה שדומה לחולצת המבוגרים (Bogoslovskaya 1995:48). יכולנו לשער שהמצב בישראל בתקופת המקרא היה דומה, אבל הנחה זו היא בהכרח מסופקת בגלל מיעוט האזכורים של גיל הלובש במקרא.

4.6 מלבושי אָבֵל

מצב האבל בכל התרבויות מחייב טקסים מיוחדים. במקרא יש אזכורים רבים של אבל ומנהגיו. אבל הוא סימן הצער בקבלת בשורה רעה (איוב א:כ, ב:יב-יג) על מות אדם קרוב (בר' לז:לד) או אהוב (שמ"ב ג:לא), על בצורת (יר' יד:ג), תבוסה במלחמה (יר' ד:ח), חורבן (איכה ב:י). אחד ממנהגי האבל הוא מלבוש מיוחד.

הבגד האופייני המציין אבל הוא שק; לבישת שק לאות אבל מוזכרת במקרא 40 פעמים. לובשים אותו (יונה ג:ה) ושמים על מותניים (מל"א כא:כז) ביום ובלילה, מתכסים בשק (יונה ג:ו) גם כאות תחילת האבל (בר' לז:לד). לסיום האבל ולהסרת השק משמש הפועל "פָתַח" (יש' כ:ב). לובשים אותו כל שכבות החברה: כוהנים (מל"ב יט:ב), מלכים (מל"א כא:כז), פשוטי העם (יר' מח:לז), גברים ונשים כאחד. הוא יכול להיות מלבוש עליון (מל"א כ:לב), מלבוש תחתון (מל"ב ו:ל) או מלבוש יחיד (יש' כ:ב). שק הוא חומר גס וזול, משמש לעשיית כלים ולא למלבושים רגילים, ולכן לבישתו גורמת לאדם אי-נוחות רבה. יש גם עדויות חוץ-מקראיות לשימוש בשק לאות אבל בארץ ישראל: לפי CAD 5, 169 הוא מופיע רק בתקופה הבבלית החדשה, והשימוש הזה "reflects West-Semitic mourning rites" (הערה שם).

בגדים קרועים משמשים אף הם במצב של אבל. קריעת הבגדים מתבצעת ברגע קבלת הבשורה הרעה (מל"א כא:כז). בני כל שכבות החברה קורעים בגדים: מלכים (שמ"ב א:יא), מנהיגים (יהו' ז:ו), נביאים (מל"ב ב:יב), פשוטי העם (שמ"ב א:ב), גברים ונשים (שמ"ב יז:יט), בימי הבית הראשון ובימי הבית השני (עז' ט:ג). בגדים קרועים ולבוש שק הם הסימנים הבולטים של אבל במקרא. גם היעדר בגדים או נעליים מהווה סימן לאבל (מי' א:ח, שמ"ב טו:ל).

מצורע גם מתנהג כאבל. עליו נאמר: "והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פְרָמִים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא" (ויק' יג:מה). ראינו שפרימת הבגדים אופיינית רק לאבלים, וכך הדבר לגבי עטייה (יח' כד:יז) ופריעת ראש (ויק' כא:י). מאידך גיסא, אָבֵל

חייב בחפיית ראש (שמ"ב טו:ל, יר' יד:ג, יד:ד, אס' ו:יב). מזה ניתן להסיק שפריעת הראש איננה הסרת כיסוי הראש, אלא ככל הנראה סתירת התסרוקת (לעיון מפורט ראה כהן תש"ס, 178), ולזה יש השלכות לגבי כיסויי ראש האישה במקרא (ראה פרק 4.3.2).

מלבושי האבל במקרא משתלבים יפה במערכת הכללית של מנהגי האבל. מטרת המנהגים האלה היא לגרום לאדם המתאבל אי-נוחות (בגדים קרועים, שק, הליכת ערום ויחף, שכיבה על אפר, שריטה, מריטת שער), להביע נחיתות (בגדים קרועים, שק, פריעת ראש, הליכת ערום ויחף, העדר תכשיטים) ולהראות קירבה למיתה (אדמה על הראש, עטייה על השפם, ישיבה על אפר). לכל זה יש טעם משותף: המתאבל רוצה להראות לבורא עולם המביא עליו (או על קרוביו ועמו) צרה כי הוא מצדיק את הדין, מקבל עליו את העונשים המגיעים לו ואף מעניש את עצמו: מוריד את עצמו למדרגה התחתונה בחברה, גורם לעצמו צער, כאב ומיתה סמלית. גם מלבושי האבל מיועדים למטרה זו.

5. סיכום ומסקנות

לאחר העיון בשדה המלבושים ניתן לומר, שהנחת היסוד של העבודה אושרה: השדה הסמנטי של מלבושים יכול להיות מדגם מייצג ונאמן של התרבות המקראית. השדה כולל 55 שמות פריטי מלבוש. חלקי השדה פזורים ברוב ספרי המקרא (פרט לספרי עובדיה, חבקוק ומלאכי), בכל רובדי הלשון ובכל הסגנונות, לכן אפשר להסיק מהעיון בשדה מסקנות על מערכת המלבושים במקרא. יש להדגיש, שכל מסקנה בתחום כגון זה היא נכונה יחסית, במיוחד בניתוח שדה סמנטי של שפה שאינה מדוברת.

ברוב המקרים הסתמכנו על דעת החוקרים והמילונאים שקדמו למחקר הזה, אבל במקומות מסוימים לא הסכמנו לדעת החוקרים הקודמים ובררנו את משמעות הצורות באופן מעמיק יותר. למשל, הגענו למסקנה, שמכנסי הכהנים היו מעין חגורה רחבה ולא כצורת המכנסיים שלנו, והחוקרים המודרניים שמבינים 'מכנסיים' כ-breeches הולכים בזה אחר דעת הוולגטה והתלמוד הבבלי (ע"ע "מכנסיים").

מקום המלבוש בחברה הוא חשוב, שכן מלבוש הוא אחד המצרכים הראשונים של אדם בחברה המקראית. עליו מתפללים, ונתינתו לאדם היא גמילות חסדים בסיסית. בו בזמן הוא יכול להיות יקר ערך או שלל במלחמה. מלבוש במקרא עשוי מחומרים טבעיים זולים (עלים, עור בעל שער) וגם מחומרים יקרים (תכלת, ארגמן, זהב). מלבוש (במיוחד נעילת הנעליים) מסמל יציבות חברתית וכלכלית, ואילו עירום – אובדן העשתונות, והיעדר נעליים – נחיתות. לכן אם אדם בחברה המקראית מופיע ערום, יש לזה משמעות וסיבות מיוחדות. אדם וחוה היו ערומים מפני שטרם הומצא מלבוש (בר' ב:כה); עניים ושבוים ערומים כי אין ידם משגת לקנות דברי מלבוש (יש' נח:ז); אדם יכול להיות ערום, גם מפני שהפשיטו ממנו את בגדיו כדי להשפילו (יח' טז:ט). במקומות הקדושים אסורה נעילת הנעליים, וגם כוהנים היו יחפים, דבר המבטא את הנחיתות כלפי הגבוה שחייב אדם לחוש במקום הקדוש. עירום מהווה לפעמים סימן לאבל (מי' א:ח). נביאים הולכים ערומים כסימן נבואי או כמעשה סמלי (יש' כב). עירום הוא בושה לגבר ולאישה באותה מידה (בר' ב:כה), במיוחד – חשיפת איברי

המין. אסור להפשיט אדם (איוב כב:ו), אסור גם לראות את קרוב המשפחה ערום (בר' ט:כג). הסרת נעל הגבר בידי אישה היא חרפה מיוחדת (דב' כה:ט-י). המלבוש שמתואר בדרך כלל הוא המלבוש העליון. רק במקומות מועטים יכולים אנחנו לומר, מה היה המלבוש התחתון של אנשים שונים במצבים שונים: הכהן הגדול לובש כתונת מתחת למעיל; אבליים לובשים שק על הגוף מתחת לבגדים.

צורת המלבוש איננה מתוארת במקרא בכל האזכורים של הבגדים, אבל בכל זאת אפשר לומר משהו על המראה של בגדים במקרא. פעמים רבות מוזכרת במקרא אריגה וארבע פעמים – תפירה, ורק שני דברים, שק של אבל (איוב טז:טו) וחגורות אדם וחיה (בר' ג:ז), מתוארים כתפורים. כל הדברים האלה הם פריטי מלבוש שוליים במערכת הבגדים המקראית. קשה לדעת, אם ידע האדם בתקופת המקרא גזירה ואם היו לבגדים המקראיים שרוליים. לפעמים מתארים את הכתונת כחיטון יווני על פי מסורת של תרגום השבעים: בגד קצר תפור עם שרוליים, אבל לא נוכל לאשר או להפריך את ההנחה הזאת. חלק נכבד של כיסויי הראש הן פיסות בד ששמים על הראש בצורה זו או אחרת. מגבעת, פאר ומצנפת הם כעין טורבנים שצונפים אותם, דהיינו פיסת בד הנכרכת סביב הראש; צעיף הוא גם כן חתיכת אריג. כמונחים כלליים משמשים במקרא שמות המלבושים שעוטים אותם ומכסים בהם את כל הגוף (בגד, כסות, לבוש, שלמה), העשויים חתיכות בד או צמר גדולות. זה אומר שהסוג הזה של מלבושי הגוף והראש נחשב למלבוש סתמי, ראשוני. אפשר לאושש את הדעה הזאת גם דרך הדימויים שבהם המקרא מדמה דברים שונים למלבושים. רוב הדימויים שייכים לתכונה העיקרית של מלבוש – לכסות, לעטוף ולסובב אדם (יש' יא:ה, סא:י, איוב לח:יט). עם זאת יש דימויים שיסודם תכונות אחרות של מלבושים: לדבוק אל בשר אדם (יר'ק יג:יא), לבלות מפני יושן או מפני עש (יש' נא:ח), להתחלף (תה' קב:כז). יש גם דימויים למראה החיצוני של מלבושים (אדרת שער, בר' כה:כה) או ליוקרתם (צניף, יש' סב:ה). כיסויי ראש במקרא הם מגוונים, מקבלים צורות שונות ועשויים מחומרים שונים, אבל אין צמר ואין עור על ראשי גיבורי המקרא, אלא רק פשתים (או חומרים העשויים ממנו).

כיסויי הראש אינם מיועדים אפוא להגנה מפני תהפוכות מזג האוויר, אלא מטרתם בראש ובראשונה טקסית ואסתטית. יש מקום להניח, שכיסוי ראש היה חובה לנשים נשואות והעידרו נחשב בושה, כיסוי פנים לא היה דרוש לבתולות, היה חובה לכלות ורשות לשאר נשים (ולא כסימן הצניעות). כיסוי ראש לגבר מן השורה היה רשות ולא היה תדיר, הימצאות מלבוש כלשהו על ראש האדם המקראי מותנית בסיבות מיוחדות – פולחן, שלטון, מלחמה, קישוט.

מלבושי המותניים במקרא יכולים להיות עשויים מחומרים פשוטים (בד, עלים, פשתים, עור, שק) ויקרי ערך (ארגמן, שש, שני, תכלת). פירושו של דבר שמלבושי מותניים היו נפוצים וחיוניים בעולם המקראי והיו חלק בלתי נפרד ממערכת המלבוש המתוארת במקרא.

נעליים נתפסים כמצרך חשוב של אדם, כחלק בלתי נפרד של הסביבה התרבותית. נעילת הנעליים מסמלת מעמד יציב בחברה ואי-נעילתן – שפלות ונמיכות. במקרא משמשים רק שני שמות למלבושי רגליים – נעל וסאון. מתועד במקרא רק פועל אחד בשני בנינים (נעל-הנעיל) לציון נעילת הנעליים, והוא גזר-שם ומשמש במקרא רק כפועל הלבשה, כגרימת הימצאות נעליים על אדם אחר, ולא כפועל לבישה. אם כן, אין במקרא פועל מיוחד לנעילת הנעליים. חומר הנעל הוא, כנראה, עור.

מינים שונים לובשים כצפוי בגדים שונים, אבל ידוע גם כן שהמלבושים הבסיסיים במקרא (לבוש, שמלה, שלמה, כסות, כתונת, מעיל) הם נחלת גברים ונשים כאחד. במלבושי האישה המקרא מדגיש בעיקר את החומר, ובמלבושי הגבר – את סוג המלבוש. הסיבה לכך היא, ככל הנראה, ריבוי התפקידים החברתיים של גברים שאותם מסמנים מלבושים מיוחדים, ולכן כשרואים גבר צריך לשים לב בראש ובראשונה לסוג המלבוש שהוא לובש, ואילו לגבי אישה אין מלבוש נושא קונוטציות חברתיות, ולכן המתבונן באישה אינו נותן דעתו לצורת המלבוש, אלא לחומר שממנו הוא עשוי. העיון בקונוטציות של שמות המלבושים מחזק מסקנה זו. רובם המכריע של מלבושי גברים נושא קונוטציה של כבוד, ורק פריט אחד שנושא את הקונוטציה הזאת ("לבוש", והוא שם כללי למלבוש) לובשת אישה (מש' לא:כה). לעומת

זאת, בקונטציה של יופי הנתונים הפוכים: רק מלבושי נשים נחשבים במקרא יפים. כך הוא המצב, מפני שגבר ממלא תפקידים שלטוניים בחברה המקראית וזוכה לכבוד, והאישה מצויה בתחום הבית והיופי. על פי רוב אישה אינה מלבישה גברים, ובמקרה שבו אישה מלבישה גבר מדובר באם ובן שיש ביניהם יחסי תלות וסמכות (בר' כז:טו-טז). בדרך כלל האישה בעולם המקראי גם אינה מסירה מלבוש מגבר, והמקרה שבו אישה עושה זאת נתפש כדבר חריג שיש לצוות עליו ולהסביר אותו: הסרת הנעל בידי היבמה (דב' כה:ט). היא נחשבת אף למעשה משפיל ומבייש.

במקרא אין הבחנה בין מלבושי הזקנים למלבושי הגיל האמצעי, גם אין אזכורים של גיל האדם שלובש בגד מסוים. גם מלבושי הילדים מוזכרים רק פעמים ספורות. שכבות החברה השונות גם כן מובחנות במלבושיהן. משרתי פולחן במקרא (כוהנים, לוויים ומשרתים אחרים, ואף עובדי הבעל) לובשים בגדים מיוחדים. המקרא מדבר על שלוש מערכות בגדי הכהונה: בגדי הכהן ההדיוט, בגדי הכהן הגדול בימים רגילים ובגדי הכהן הגדול ביום הכיפורים. משרתי פולחן אחרים אינם לובשים מערכות מסודרות של בגדים. כיסוי ראש פולחני היה נחלת הכוהנים בעבודתם בלבד, ולא שאר משרתי קודש. הקונטציות העיקריות של בגדי הכהן הגדול הן קדושה, כבוד, וצניעות (מכנסיים).

קיימים גם מלבושים האופייניים לשכבות אחרות של החברה המקראית. כיוון שחרב הייתה הכלי הבסיסי של המלחמה בימי קדם, מובן שמלבושי מותניים היו עיקר ציוד הלוחם ושימשו לתליית החרב. נראה שגם נעילת הנעל הייתה נחוצה ללוחמים בתנאים הקשים של לחימה בשטח. אבל מתבטא בלבישת שק או בקריעת בגדים.

אי אפשר לומר שפריט מסוים של מלבוש, בגדי איבר מסוים (ראש, גוף, מותניים או רגליים) או חומר מסוים מיוחדים לשכבה השלטת דווקא. הסימנים המבחינים את השליט שייכים לתחומים אחרים, בראש ובראשונה – לשדה התכשיטים (נזר, עטרה). יש גם פריטי מלבוש המשותפים לשליטים וללוחמים: לבוש מותניים (אזור); חגירת המותניים היא סימן להתחזקות ולכוננות. אם כן, יש למלבושי השליטים במקרא קונטציות של יוקרה וחזק.

קבוצה מיוחדת היא מערכת המלבושים המשותפים לשליטים ולכהנים בלבד: אבנט ומצנפת. השיתוף הזה מדבר יותר על בגדי הכהונה מאשר על מלבושי השליטים: לפי זה בגדי הכהונה מסוימים נושאים קונוטציה של שלטון, ולכן אפשר לומר שמעמד הכהונה נתפס בתקופת המקרא (בספרי המקרא המאוחרים) כמעמד הקרוב לשלטון.

הבדלים הקשורים ברובד ובסגנון ניכרים בצורות מועטות בשדה. רק צורה אחת (תכריך) ניתוספה לשדה המלבושים בזמן הבית השני, והיא שאולה מארמית. מניתוח שדה המלבושים עולה כי בתחום השדה אוצר המילים של לשון המקרא לא הצטמצם בצורה ניכרת במקראית המאוחרת לעומת הקלאסית, אף על פי שהעברית המקראית צמצמה את תחום שימושה לטובת לשון חכמים.

בין המסקנות שהסקנו בעבודה יש חידושים רבים; יחד עם זאת, חלק מהמסקנות הנמנות לעיל ובגוף העבודה אינו חידוש, כמצופה, והם מאוששים את נתוני חקר המקרא הידועים לנו ממקורות אחרים, ובמקרים האלה מטרת העבודה הייתה בדיקת שיטת המחקר. הוכחנו שניתוח שדה סמנטי מסוים יכול להביא לתוצאות אמינות בחקר התרבות המקראית, ולכן העבודה הזאת קידמה במידה מסוימת את חקר המקרא.